

Végvári Zsófia

Festményvizsgálati Labor

A GYÓGYSZERÉSZ FESTŐMŰTERMÉBEN

-részletek-

Az előadás képi anyaggal együtt 2014. június 4-én hangzott el Gödön, a XI. Patikanapok országos megnyitóján

(...)

Csontváry anyaghasználatának kutatására az 1960-as években 2 kísérletet is tettek a Magyar Nemzeti Galéria szakemberei, mely kutatások sajnos befejezetlenül maradtak. A vizsgálat konklúziójaként megállapították, hogy Csontváry tiszta, olajmentes, pasztellesen csillogó festékeket használt, festményeinek felületét nem lakkozta. A kutatók valamely temperafesték alkalmazását sejtették, vagyis az olaj mentes festésmód alkalmazását, mely az egyik legfontosabb momentum Csontváry művészetében. Kutatásainkig az 1960-as évek alapkutatása elsikkadt, Csontváry különleges anyaghasználata figyelmen kívül maradt és műfaji besorolása pontos megnevezés hiányában olaj technikává módosult egy olyan festő esetében, ki a konvenciókat ugyan úgy nem bírta elviselni az anyagok használatában, mint a témák között.

Nézzük meg közelebbről, mitől ismerszik meg az olajfestés és mitől nem illenek bele Csontváry festményei az olaj- vászon technikai meghatározásba? Az olajfesték kötőanyaga az olaj (lenolaj, dióolaj, mákolaj). Oldószere, a „festőszer”, szintén tartalmaz olajat. Az olajfestékeket Csontváry korában előre bekeverten árulták, vagyis a szín pigmenteken kívül olajat és valamilyen töltőanyagot tartalmazott a tubus. Csontváry viszont nem olajfestéket használt, de ha nem azt, akkor mivel festett?

Az anyaghasználat kutatásának céljából, a Csontváry életműből közel 10 darab festményt vizsgáltunk meg. A sorban ezen kívül helyet foglal a Csontváry életmű egyik legérdekesebb darabja, az „Élet fája” című alkotás is a Buschi gyűjteményből, mely gyűjtemény adta a pécsi Csontváry képtár több, ismert darabját.

A festmények átfogó vizsgálatán kívül szükség volt a korabeli festékboltok árukészletének felkutatására és arra is, hogy milyen festészeti alapanyagok voltak elérhetőek egyáltalán a Gácson élő, magas társadalmi pozíciót betöltő, foglalkozását tekintve gyógyszerész Csontvárynak. Hol vett vásznat, hol vett festéket? Hogy festett? Hogy utaztatta alapanyagait? Utazott-e egyáltalán és volt-e valami

„vizuális” segítségével a hatalmas pannók megalkotásánál? A precízen eltervezett művészi karrier rengeteg meglepetést tartogat ma is, hiszen a feldolgozottsága ellenére szinte semmit sem tudunk Csontváryról, és alkotói módszeréről

Csontváry festményeinek „előállításához” egy különleges eljárást dolgozott ki, mely teljesen egyedülálló a magyar,- és talán a modernkori művészettörténetben, A kidolgozott festésmód gyors alkotói módszert tett lehetővé, ami a mindig izzó természetű Csontváry festési habitusához kiválóan illett. Vizsgálati eredményeink alapján Csontváry csak képeinek vázlatához használt olajos festéket, színeit és anyaghasználatát különleges festékre váltotta a gácsi évek alatt. Ez a váltás logikus lépésnek is vélhető Kosztka Tivadar részéről, hiszen tubusos olajfestékek beszerzése szinte lehetetlen volt egy olyan ember számára, kinek elsődleges tevékenysége a gyógyszerértárának működtetése, és a vándor sarlatánok ellehetetlenítése volt, nem pedig a festészet művelése. Csontváry a festészetet célként tűzte ki, egyfajta jutalomként önmagának, előtte gondosan felépítve a jövőjét megélhetési forrásnak felvirágoztatva a gyógyszerértárat. A leleményes gyógyszerész helyi viszonyok közt teremtette meg magának a festészet feltételeit oly módon, hogy tökéletesen alkalmazta a gyógyszerészeti tanulmányait.

Az olajfesték igen lassú száradásával szemben a Csontváry által használt keverék szinte azonnal megkötött. A hatalmas méretű pannók festéséhez szinte a száradási időt nem is kellett kalkulálni. Számításaink szerint a Taorminai nagy látkép vagy a Baalbek megfestése nem tarthatott tovább, mint 2-3 munkahét. A különleges anyaghasználat biztos kezet kívánt, hiszen ez a keverék a gyors kötési idő miatt javíthatatlan. A tudatos vonalvezetésben így kiemelt szerepet kaptak a korabeli képeslapok és fotográfiák, amik nemcsak kompozíciós „mankót” biztosítottak Csontvárynak, hanem színbeli előképet is, nem beszélve a képeslapok színező anyagának hasonlóságáról.

Nézzük meg konkrétan, milyen komponensekből állnak össze Csontváry képei. A Csontváry festmények alapanyagát saját környezetében kell keresnünk kiindulva Gács sajátosságaiból és a festmények felületének fizikai és kémiai tulajdonságaiból. A Csontváry festmények komplex anyagvizsgálata semmihez sem hasonlítható eredményt hozott, melynek megfejtése komoly kihívást jelentett kultúrtörténeti kontextusban is.

Tekintsük át gyorsan, milyen komponensek alkotják a festményeket és ezek közül a helyi viszonyok között mi volt elérhető. A képek színeit a festékek adják, a színekhez tartozik egyfajta töltőanyag, mely a testét adja a festéknek. Ezen kívül szükség van még vászonra. A színekkel és a vászonnal kapcsolatban Hosszas kutatás után a nyomok egyértelműen a gácsi posztógyárhoz vezettek.

Bár a porfestékek igen elterjedtek voltak még mindig a 19. század végén is, az 1840-es évek közepén forgalomba hozott tubusos olajfestékek a por alakú pigmentek felhasználását egyre jobban kiszorították

a piacról. A vidéken élő, elsősorban gyógyszerészettel foglalkozó Csontvárynak azonban nem volt lehetősége tubusos olajfestéket beszerezni, mely festék igen drága volt és a Csontváry festmények méretét tekintve felhasználása nem költséghatékony.

Csontváry gácsi patikájától kb. 100-150 méterre helyezkedett el a Gácsi Posztógyár, mely a 19. század végi recesszióig Európa egyik legnagyobb textilüzeme volt. Mint a textilgyár történetét bemutató kötetből kiderül, a posztógyár nemcsak takarókat, vásznakat, hanem exportcikként egyéb színezett kelméket is szőtt, melyek felvevőpiaca nem csak az Osztrák- Magyar Monarchia területe volt, hanem a gyár termékei eljutottak Nyugat-Európa országaiba is. A gyár teljesen gépesítve volt a kor egyik legmodernebb gépparkjával. A posztógyár leltára szerint a festékek költségei a bruttó pénzforgalom 10%-át tették ki, mely kiterjedt festési gyakorlatot feltételez.

Az 1870-es gazdasági recesszió a gyár termelését visszavetette, így a textilek gyártása a pokróc és a vászongyártásra korlátozódott. A pokrócok limitált színekben készültek, így a megmaradt anilin alapú textilfesték-készlet feltehetően a gyár területén maradt felhasználatlanul. Mivel a gyár a gyapjú szövést és ezért a színezést is beszüntette, feltételezhető, hogy Csontváry átvette az amúgy szemétbe kerülő festékpороkat.

Csontváry e festék használatával szerezte meg festői gyakorlatát, ezért ezt az alapanyagot életműve létrehozása során nem cserélte le, hiszen az új alapanyag használatát újra kell tanulni; az ecsetkezelés és a festőkés használata az olajfesték esetében teljesen más. Az alapanyag szinte ingyen volt, nagy színező erővel rendelkezett, nem száradt be, és anyagában tette lehetővé a vastag, pasztózus festékrétegek színezését, mely festőtechnika valamelyest hasonlít a freskófestés technikájához.

Csontváry Kosztka Tivadar festészetében különleges színkeverési technikát eredményez a 3 alapszín (sárga, kék, vörös) és a 2 kontraszt egység (fekete és fehér színek) együttes használata, mely némiképp emlékeztet a 3 színbontás módszerére. Csontváry festmények festékrétegében, legtöbb esetben kék, piros és sárga, nagyobb méretű, átlátszó, anilin alapú festékszemcsék helyezkednek el; melyek idézik a fény spektrumát, vagyis a prizma által bontott szivárványszínek „színezett üveggént” való megjelenését. A Newtoni 3 alapszín és a Csontváry által használt spektrum színek adják a Napút, vagyis a Nap útjának alap színeképét a kiegészítő színekkel, mely színekből leírható a szemünk által látott világ. A textilfestékek színezett üveglapok szerű tulajdonsága igazolhatja a nap prizma által felbontott fehér fényének spektrális leképezését a festményeken. Csontváry festményei hagyományos olajfestékekkel nem tudtak volna létrejönni a festékek instabilitása és barnulása miatt.

A festékek teste a híres gácsi fehéragyag porából áll, bár némely esetben kaolint tudunk azonosítani a festményeken, mely a gyógyszertáraknak nagy mennyiségben elérhető volt, mint a gyógyszerek

vivőanyaga. A textilfesték és a fehéragyak masszáját Csontváry enyvvel keverte össze, majd sóval fixálta a különleges anilin alapú keverékét, pont úgy, ahogy a textilfestők járnak el. A masszából nem hiányzott a különleges Tátrai terpentín illóolaj sem, mely szintén alapanyaga volt egy gyógyszernek. Ez a terpentín olaj igen nagy tisztaságú volt, így a festmények kiszáradását ez is okozta, száradás során elpárolgott a felületből, így a bázisfehérnek hívott alapanyag szétporladt. Feltételezhető, hogy az enyves massa több napig sem száradt be a hozzá kevert só miatt, így a massa hígabb tetejét a textilfestékek lazúros festésére használta, míg a sűrű részét a pasztózus területek festéséhez, ahol a massa anyagában is színezett volt; ezzel a masszával érte el Csontváry azokat a pasztikus, pasztózus felületeket, melyek szinte reliefként emelkednek ki a festmények felületéből. Ezt az anyagot ecsettel vagy festőkéssel vihette fel a vászon felületére, mely felület úgy viselkedett, mintha színezett gipszsel dolgozott volna a művész.

Csontváry színhasználatára és elméleti munkásságára feltehetően nagy hatással volt Wilhelm Ostwald német Nobel- díjas kémikus, kinek nevével többször is találkozhatunk Csontváry vonatkozásában. Ostwald bizonyíthatóan látta Csontváry iparcsarnok béli kiállítását is, Csontváryt példaként említette a különleges festéstechnika alkalmazása okán.

Csontváry így ír erről:

két berlini tanár azzal a kéréssel fordult hozzám, engedjem meg, hogy a kiállításra meghívassák Wilhelm Ostwald dr. híres tudós tanárt, aki nemrég a császár előtt olyan felolvasást tartott, hogy hagyjunk fel az olajfestéssel, mert nem tudjuk a régiek technikáját utánozni, nem tudunk fehérre festeni, nem tudjuk a világító színeket előállítani s nem tudunk tartós színekkel festeni, mert festményeink idővel barna „szósszá” válnak s a művészetnek kárt okoznak. Minthogy ezen a kiállításon épp az ellenkezője van igazolva, itt fehér színek pompáznak, világító színek ragyognak s az évekkel előbb festett vásznak olyanok, mintha tegnap lettek volna festve. Ezzel az eredménnyel tehát, az egész festői technikát meg lehet menteni a csódtól, amelyre a tudós tanár a világot figyelmeztette.” Csontváry színek iránti vonzalma sokkal korábban kezdődött, mint hogy festéssel és művészettel kezdett volna foglalkozni. „Jól emlékszem arra, hogy a selyem remek színezése rendkívül kellemesen hatott rám. Az áru osztályozásánál a különböző színárnyalatok ismerete előnyöket biztosított a számomra, ezért az üzlet menetére befolyást gyakoroltam.” írja Csontváry az önéletrajzában. Talán itt történhetett Csontváry első találkozása a textilfestékekkel, s maradt egy életre szóló kapcsolat ezzel a különleges festékanyaggal.

A különleges anyaghasználat viszont nem csupán a helyi lehetőségek miatt alakulhatott ki. Mivel a Csontváry által használt massa némileg hasonlít a falkép festészetre, a freskófestés örökkévalósága ugyan úgy inspiráló erő volt Csontváry számára. Csontvárynak Raffaello művészete jelentette a példaképet, mely példakép nem csupán a művek méretének nagyságát jelenti, hanem maga a

freskófestés évezredekig megmaradó ábrázolását is.

A kutatómunka során bebizonyosodott, olajfestékekkel, hagyományos eljárásokkal nem készülhettek Csontváry festményei. Ha azzal készültek volna, a gyógyszerár bérbeadásából származó jövedelmének döntő hányadát olajfestékre kellett volna költenie, nem pedig utazásra. A súlyos, nehezen kezelhető festékek szállítása, az olajfesték száradási idejének hosszú időtartalma a mindig izzó, belülről lángoló művész türelmét próbára tette volna. A gyógyszerész festőműterme hasonlított egy alkimista kémiai laborjára, Csontváry egyedisége így nem csak különleges témaválasztásánál figyelhető meg, hanem az egyedi anyaghasználatnál is. A különleges keverék alkalmazása, a vakító fehérek, a Napút alapszíneinek tulajdonságai még sok 100 évig megőrzik nekünk e nagy gondolkodó festményeit és világlátását úgy, hogy az életmű hiányzó darabjainak előkerülése és a művek életműbe való helyezése egyre pontosabb képet nyújt a magyar művészettörténet egyik legkiemelkedőbb festőjéről, a titokzatos gyógyszerésről

FORRÁS: <http://www.csontvary.com/csontvary-kulonleges-anyaghasznalata>